

pa. Obravnavana je vrsta avtorjev in vzorčnih del: najprej pa C. Kosmač z *Balado o trobenti in oblaku* (1956/57) in V. Kavčič z romanom *Ne vračaj se sam* (1959).

Dolgan se v nadaljevanju ukvarja najprej s krajšimi oblikami vojne proze (poglavje *Od reportažnih sestavkov k noveli*). Omenjeni so med drugimi: T. Seliškar, K. Grabeljšek, I. Ribič, F. Godina, A. Rebula, V. Kavčič, M. Hace, J. Vipotnik, B. Magajna, I. Koprivec, B. Zupančič, B. Pahor, V. Kralj, J. Gradišnik. Ob tem kaže dodati, da se vojna tematika v širšem smislu členi še na neposredno bojno tematiko, taboriščno, izseljensko, o civilnem življenju v vojnem času ipd.

Posebno poglavje namenja Dolgan tudi romanu (*Na poti k vojnemu romanu*). Ponovno srečamo tu številne že omenjene in nekatere nove avtorje (M. Malenšek, C. Kosmač, V. Kavčič, B. Pahor, B. Zupančič, M. Mihelič, P. Zidar, K. Grabeljšek, M. Bor). V naslednjem poglavju se Dolgan loteva najboljšejših domačih tekstov o 2. svetovni vojni (*Vprašanje slovenske epopeje ali »velikega teksta«*). Veliki tekst bi moral biti oboje: velik po obsegu in kakovosti. Vsekakor smo dobili Slovenci po obsegu vsaj tri veleromane na vojno temo: roman M. Kranjca *Za svetlimi obzorji* (4 knjige), roman T. Svetine *Ukana* (3. knjige, nato še 4. in 5., vendar se v zadnjih dveh dogajanje že prevesi v povojni čas) in

roman V. Kavčiča *Žrtve* (3 knjige z dodatnim nadaljevalnim romanom *Ko nebo zažari*). Značilni so že naslovi teh del: Kranjčev je ideološko deklarativni, Svetinov praktično vojaški, Kavčičev pa naznaučuje splošno tragiko ljudi v vojnem času. Z deli iz zadnjega obdobja (sedemdeseta leta) smo očitno dobili nekaj tehtnejših pripovednih tekstov o vojni. O njih govori Bernik v zadnjem poglavju knjige (*Monofiguralna proza in otroška pripovedna perspektiva*). Obravnavani so romani V. Zupana *Menuet za kitaro*, V. Kavčiča *Obleganje neba*, P. Božiča *Očeta Vincenca smrt* in M. Rožanca *Ljubzen*.

Knjiga je v celoti napisana z znanstveno metodičnostjo in s strokovno zanesljivostjo, obenem pa je prijetno bralna. Nekajkrat je občuten tudi prizadet in prizadeven polemičen žar (Dolgan). Predvsem pogrešam na koncu knjige bibliografijo obravnavanih del in pa seveda še bibliografijo pripovednih del o 2. svetovni vojni v celoti. Mislim, da bi tovrsten dodatek uporabnost in pobudnost knjige še povečal. Več tiskovnih napak ponovno opozarja, da pri Slovenski matici manjka lektorsko-korektorska opora (Tiskovna zadeva s Kovačičevimi Prišleki bi morala biti dovolj šnja izkušnja). Sicer pa je knjiga tehten prispevek domače literarne vede in predstavlja obsežno dopolnitev vednosti o naši povojni prozi naploh.

Andrijan Lah

ZADRAVČEVA MONOGRAFIJA O KOSOVELU

Srečko Kosovel spada med tiste literarne osebnosti, ki so bile po zadnji vojni v ospredju zanimanja tako literarne vede kot širše bralske javnosti. Razlogov za to je več; ne le literarna veda, ampak tudi širši krog poznavalcev in ljubiteljev pesniške besede je dojel, da je Kosovel izjemna literarna osebnost. Paradoks pa se je kazal v tem, da kljub priznanjem še dolgo nismo dobili celotnega pregleda o njegovem literarnem ustvarjanju.

Spomniti se je treba na izid *Integralov* (1967) kot zelo zapoznelo dejanje, ki v sicer že tako raznoliko podobo Kosovelovih dotlej znanih pesmi prinašajo docela drugačne prvine in izrazne možnosti. Zbrana dela Srečka Kosovela so zatem sledila in šele s tem je bilo omogočeno celovito raziskovalno delo.

Franc Zadavec je že poprej spregovoril o Kosovelovi poeziji, vendar do celovitega pregleda o njegovem delu ni mogel priti, ker mu gradivo dolga leta ni bilo dostopno. Tisto, kar se je prej luščilo v fragmentarni podobi bodisi pri Zadav-

cu. Gspanu, Ocvirku ali kom drugem, je dobilo prve faktografske in že dopolnjene literarno kritične zarise v Zbranem delu. Seveda pa pesniški svet Srečka Kosovela s tem še zdaleč ni dobil širše in celovito zasnovane študijske razlage z literarno-teoretičnim ozadjem in imanenco spoznanj. Pred nami je zdaj *Sreško Kosovel* kot monografija Franca Zadravca. Avtor izhaja tako iz klasičnega spoznanja (Ludvik Mrzel piše 1932.) in iz sodobnega dojetja bistva Kosovelove ustvarjalnosti: med sodobniki je bila Kosovelova pesniška beseda umetniško presegajoča, kjer se subjektivno veže z objektivnim, v odprtosti do sveta mu je vselej v ospredju človek, od intimne do socialno-družbenih razsežnosti. Kosovelovo ustvarjanje se je zarisalo v spomin prvenstveno na področju poezije, zato je pri Zadravcu deležna največ pozornosti, seveda pa ima svoje mesto tudi Kosovelova esejistična vsebina, dostikrat v podporo temu, kar je poetizirano izpovedal v verzih.

Zadavec prične z obravnavo Kosovelovih impresionističnih pesmi, pri tem je najprej ovrgel Ocvirkovo vztrajanje pri njemu lastnem pojmovanju tovrstnih pesmi, da bi zatem razložil vsebinski, stilni in oblikovalni značaj impresij. Zatem je pojasnil Kosovelovo pojmovanje impresionističnih pesmi. Realizem v poeziji ima svojo živo odmevno težo in preproste izrazne prvine. Kosovelova ljubezenska lirika je malo opazna, a nikakor nepomembna. Močan izpovedni in izrazni pečat je vtisnil v ekspresionističnih pesmih. Tu odraža poostreno zrenje vase, iskanje življenjskega smisla in cilja. Iz osamljenosti in samote se pesnik odpre k transcendenci in bogu, motiv smrti ima različen izvir: smrt kot odsev pesnikovega opazovanja, smrt kot osebno prizadeta slutnja prežgodaj zamirajočega življenja, smrt kot širša kategorija v družbi, ki ji najavlja propad. Tako prej kot sedaj se Zadavec poslužuje primerjav z drugimi pesniki, kjer je umestno in kjer taka primerjava dejansko omogoča širši prikaz z osredjem na Kosovelovi pesmi. Toda

Kosovel se z orfejskim naporom bori proti Niču, Kaosu in Nesmislu. Slog in oblika Kosovelovih ekspresij sta samo-svoja, razlikujeta se od tedanjih vrstnikov. Socialna in revolucionarna pesem je pri Kosovelu znana še preden je spoznal konstruktivizem.

Ni naključje, da je Kosovelovo pesništvo, ki ga pojmuje kot konstruktivistično, deležno največ pozornosti v zadnjih dvajsetih letih. Ta del Kosovelovih pesmi je bil do 1967. malone neznan, dotlej prisoten z nekaj pesmimi, ki pa niti niso vedno čisti primeri konsov. Dosedanje razlage konstruktivizma pri Kosovelu si niso enotne, celo nasprotujoče, tudi Zadravčovo pojmovanje se v nadrobno-stih razlikujejo npr. od J. Pogačnika, J. Vrečka, L. Kralja. Zadavcu so pomembni vsebinski razponi; v bistvu pa Kosovel radikalizira socialno kategorijo in družbeno vsebino z močno dozo ironije, angažirane napadalnosti. Izraža se v posebni slogovni in kompozicijski razvrstitvi, brez običajne kontinuitete miselnih sklopov, ko mora bralec asociativno razbirati enote iz pomenskih delov in razbite celote. Paradoks je pogosta sestavina konsa; kadenca pa je vprašljiva le z gledišča prejšnjih metrik, zvočno poročilo ima lahko tudi obliko transmentalnega sporočila. Princip atonalnosti je pri Kosovelu osebno barvit, ne pa edini med tedanjimi pesniki, niti ne prvi. Primerjava Kosovelovih konsov z grafikami Georga Grosza je dopustljiva v primerjavi simultanege dogajanja s kritično ostrico, sicer pa sta si slogovno docela divergentna, če izhajamo iz povedanega, da je grafik ekspresionist (zatem v novi stvarnosti), pesnik pa konstruktivist. Težave pa so gotovo že pri Kosovelu, ki je nekatere pesmi poimenoval koms, a to po stilu in obliki niso bile. Izkazalo se je, da evforično branje konsov ob izidu Integralov terja v sedanji oddaljenosti korekture v opredelitvah, izboru in razlagi. Zadavec je to poudaril zlasti z motivno ubeseditvene strani, naredil razločnico in navedel pesemske primere. Pri presojanju tedanjih virov, navajanj, pričevanj

o konstruktivizmu in o vzporednih umetnostnih pojavih kaže biti previden, saj je prišlo do zamenjav pojmov, oznak, idej, pa četudi ne podolgem in počez.

Obsežno je spregovoril o socialni liriki Kosovela ter navedel specifične poteze, ki oblikovno, miselno spremljajo take pesmi, vse do revolucionarne ideje kot programske vizije. Ko Zdravec govori o temeljnih značilnostih Kosovelovega estetskega ideala in umetništva, postavlja v ospredje poetiko besede, besedno lepoto, ugotavlja specifično Kosovelove besedne slike, zvoka in glasbe, vse do verza in pesniške oblike. Glede na lok Kosovelovih pesmi od impresije do ekspresije in konsa je temu primerno osvetlil primere in ugotovil pesnikovo zavezanost duhovni, etični lepoti, »ne da bi želel z njo svet korigirati v nadsvet, tolik idealizator, romantik pač ni bil. »Kosovelovo pojmovanje lepote smatra enačbeno z resnico, daleč stran od ponarejevalcev lepote. Kot že poprej je tudi sedaj Zdravec našel smiselne vzporednice z upodablajočo umetnostjo ali glasbo, seveda brez priokusa po sili postavljene paralele. Zdravec je že prej opozoril na barvno vrednost in pomenske odtenke v zvezi z barvami v pesmih, tokrat je celoviteje ponazoril vrednost barvnih prepletanj, zvočna podoba se razodeva pri Kosovelu kot motiv, še bolj pa v zvočni fakturi besed in verzov, opozarjajoč, da Kosovelova lirika združuje svetlobo, barvo in zvok simptomatično.

Ko Zdravec govori o pesniku in pesništvu; izhaja iz spoznanja, da je Kosovelovo razmišljanje ostalo nedokončano in odprto, vendar pomensko živo v tistem, kar je pesnik izrazil. Kjer ni dorečena Kosovelova misel, jo avtor dopolni iz pesnikove lirike. Kosovelovi zapisi, pisma, eseji tvorijo jedro za osvetlitev miselnih tem, seveda v razvojnem loku. Eno od spoznanj izraža: »Antinomija življenje gledati, kakor je, in vendar živeti je potemtakem pomenila videti in ubesedovati aetiko in razkroj, hkrati pa širiti in poglobljati optimistično vero v življenje.« »Naziranj o narodu« in »narodovi duši«

je že Ocvirk pojmoval kot romantično (esej Pesnikovo poslanstvo) in mu je Zdravec pritrdil, a hkrati opozoril, da je premalo upošteval Kosovelovo celotno filozofijo – gotovo se da pritegniti tudi pesem. Lepota, resnica, etika, stik umetnosti z življenjem – to so le nekatere kategorije Kosovelovega razglabljanja vse do nove poetike in nove umetnosti. Kosovelu je važno, da živi po svojih notranjih zakonitostih življenja, ne pa po katerem koli zgodovinskem ali filozofskem modelu. Aktivni odnos do življenja mu pomeni hkrati umetniško živo dejanje vse od osebnosti do socialnodružbenih razsežnosti. Pesnik je spreminjal, dopolnjeval, ostril svoja gledišča in spoznanja. Ocvirk pravi, da je veliki prelom nastal 1925., toda Kosovel ni nehal pesniti tudi drugačnih pesmi, po formi in načinu znanih od prej, kar pa sicer ni bistveno za celokupno (morda finalno) spoznanje o Kosovelovih pogledih, nazorih, miselnih premisah. Ob tem Zdravec ugotavlja, da je bil predstavnik subjektivne estetike in poetike, »ne da bi ju odtrgal od nekaterih splošnih umetnostnih zakonov in od vraščenosti ustvarjalnega subjekta v družbo.«

Kosovelova literarna kritika je manj opazna, izhaja pa iz prepričanja, da mora kritik opazovati le tisto lastnost, ki deluje v umetnini. Odgovoriti je treba na umetnostna vprašanja, kritikova naloga ni, da govori o filozofskih vprašanjih. Avtor je osvetlil Kosovelove poglede na tradicionalno in sodobno slovstveno kulturo, doslej dokaj zanemarjeno vprašanje. Kosovel je bil navezan na pretekla in sedanja imena, ki so bila gibala umetnosti in narodne biti, sodobnost pa je pojmoval kot čas krize v več pomenih, morda posebej narodne kulture, vendar je mladi rod s Kosovelom ohranil aktiven in životvoren odnos do umetnostnih, družbenosocialnih pojavov, smatrajoč, da je resnica v kulturnem, humanizem v gospodarskem in pravičnost v socialnem življenju – troje nepogrešljivih vrednot. V filozofskih pogledih je verjetno še najteže najti koordinate, ki bi izčrtano, brez

priokusa fragmentarnosti opredelile Kosovelovo miselnost. Lahko je navesti Bergsona, Spenglerja, Nietzscheja, Marxa, Croceja, Šaldo in še druge, vse do religije, zagotovo pa je najbolj cenil Tagoreja, ki je hkrati poet in mislec. Zdravec je skušal kolikor se da strniti svoja spoznanja in vidike.

Zdravčevo razglabljanje o Kosovelovem pojmovanju družbe in naroda temelji na premisah, ki v osnovi omogočajo poglavitna spoznanja, med drugim ugotavlja: »Kot družboslovec se Kosovel ni razvijal premočrtno, iz enega samega nauka, ampak je poleg marksistične filozofije več let upošteval tudi in še bolj tagorejsko in krščansko etiko.« »Premočen pa je ostajal v tem, da je socialno vprašanje povezoval z narodnim in kulturnim, z vprašanjem človekove svobode sploh.« Ni naključje, da je Zdravec v tolikšni meri osvetlil razmerje med Vladom Martelancem in Kosovelom, saj je Tržičan vplival na Kosovelovo miselnost. V članku *Narodnost in vzgoja* je, kot ugotavlja avtor, izbral »etični socializem«, »hkrati pa odklonil materialistično etiko ali instinkt po imetju«. Z zavestjo Kraševca, ki živi ločeno od matičnega naroda, je dobro razložil nacionalizem in narodnost. Zdravec je znal prikazati te in druge sorodne probleme z različnih aspektov.

Sklepni del, *Nepotešeni popotnik*, pri naša življenjepisno podoba Kosovela, se-

veda pa še z drugimi reminiscencami, ki dajejo širše obzorje o času in prostoru ter osebnostih. Uvod zadnjega dela je Zdravec naravnal polemično tako zoper zagovornike »božanske iskre« romantične šole umetnosti kot zoper novokritičsko in strukturalistično miselnost, ki ustvarjalca razosebi in naredi nevidnega. »Besedne umetnosti ni mogoče razosebiti, ne razhumanizirati, ne razvsebiniti, ne je odtrgati od zgodovine.« – pravi Zdravec in zatem: »Skratka, za vsako delo, tudi za umetniško, je najbližji vzrok človek, enkratni in zgodovinski človek.« Tisti, ki bi pričakoval klasični življenjepis Kosovela, bi se zmotil: pesnikova življenjska pot je pretkana z delom in vzporednimi pojavi in osebami, tako da pride do veljave duhovni svet in utrip kulture, tudi politike ipd. Seveda se Zdravec ob drugem opira na Kosovelova sodelovanja pri revialiki, na njegov kritični odnos do tedanje literature, pri tem pa ohranja svojo tipično držo: kot pesnik in esejist razruši in gradi, humanistična zavzetost pa seže od osebnega do skupnega, razpet je med smrtjo in himnično vero v preobrazbo sveta. Pri tisku moti, da ni vse citatno navedeno opremljeno z narekovaji. Kdorkoli se bo želel bližje spoznati s Kosovelom, ne bo mogel obiti Zdravčeve monografije. Ob tem velja še opozoriti na ožje profilirano študijo Janeza Vrečka Srečko Kosovel, slovenska zgodovinska avantgarda in zenitizem. Igor Gedrih

NATISI IN PONATISI PRI SLOVENSKI MATICI

Knjižne pridobitve zadnjih let pri Slovenski matici opozarjajo, da se je kakovost knjižne izbire toliko dvignila, da gre – več ali manj – za celotno zanimivo, tehtno ponudbo in ne le za posamezne knjige, ki naletijo na posebno pozornost. Izdajateljska hiša, ki nima posebne možnosti za reklame, si mora zgolj s premišljeno programsko politiko potrditi in dvigati položaj, ki dandanes nikakor ni

zavidljiv med založbami. Tu, kjer se vežeta gospodarnost, ali recimo temu ekonomija, pa strokovna in književna raven, v kriznih časih ne sme priti do spodrselja, ki bi jih zapazili pri prodajni in kupni vsakdanji praksi. Še bolj to velja za hišo, ki izda malo knjig in je vsaka pod pritiskom tržne stvarnosti. Kakor koli že, Slovenska matica je tudi tokrat postregla z raznoliko, a kakovostno bero knjig.

Za leposlovni del je poskrbela Mimi Malenšek z romanom *Marčni veter*. Pisateljico je znova zamikal zgodovinski čas,